

a cada un el jutge de camp abans de fer els últims exhortis i comprovacions: «Com cascú hagué preses ses armes --- despullats tots nuus --- lo jutge féu dues ralles en lo camp, e posà lo hu en una ralla, e l'altre en l'altra, e manà ls negú no s mogué» ---, JoMartorell (Ag. I, 172.1).

Fóra ben concebible que des de l'ús cavalleresc s'hagués arribat a tots o molts dels altres: «uns scolans --- aprenien --- la art de nigromància, e --- volien fer proves ---; e l maestre --- levà los a un gran pla, e féu entorn d'ells una raylla en manera de cèrcol, e manà ls que no isquessen de la dita ralla, e --- féu venir molts diables --- en forma de fembres molt belles ---; un dels escolans pres lo dit anell, e --- lo diable que era forma de fembra tragué-lo del cèrcol molt spaventablement», *Eximplys* (recull Ag. II, 113), aquest nigromant fa aquí la figura del jutge de camp, i un escolà passa de la raylla: ara bé també Eiximenis ha fet fer un cèrcol, ideal allí, i manà que l'aprenent de sant home no passi la ratlla del cercle. Al vell que no es mira al mirall, i 'passa la ratlla en els combats o palestres de Venus': «Voleu ab tothom tenir enemiga / i, cas acordat, cercar mil baralles / --- / passant tots los punts, los térmens i ralles, / per fer que prevalguen --- / Tornau, reverent, tornau a la ralla: / mirau-vos, mossényer, un poc a l'espill, / i no direu oncle al qui en la talla, / en dies y en obres vos pot ésser fill», *Procés de les Olives*, vv. 183, 229.

Ja hem vist que si d'una banda es passava de ratlla per als moralistes, també es podia passar de les ratlles del màgic, i en general de tots els qui se servien de tals expressions geomètriques; l'astròleg: «Àcaç fo rey de Júdà e delitave s en astrologia, e en la paret del temple féu un conlafi, e feye ralles, e de ralla en ralla havia una hora --- axí com la ombra del sol stava de línees ---», StVicentF (*Quar.*, 125.158): s'anava convertint, doncs, en un gran substituït del cultisme *lina* (amb el qual l'igualava el predicador de popular llenguatge), sense allunyar-se gaire dels astròlegs se'n servien els buscadors de tresors: «en algunes gerres tenia soterrat tot lo seu thesor, e trobaràs en la paret tres ralles del almàguena: tantost al peu estan les gerres ---», *Cursal* (NCL III, 139); doncs, natural, també, que les ratlles marquessin l'or de les dobles que s'hi podien enterrar (supra, doc. de 1360).

¿S'explicaria que un mot que originàriament, com RADIUS, RADIARE, havia designat el raig del cèrcol d'una roda, o el raig emanat del cèrcol solar, passés a designar aqueixes idees? Semànticament sí. Quant a la forma, en primer lloc no oblidem que partim d'una esfera com la cavallerisca, en què l'ascendent francès s'imposava pertot; i entre llengües diferents són més fàcils les adaptacions fonètiques més aproximades que regulars.

Però s'esdevingué, sobretot, que en cat. el mot entrà en contacte amb el terme indígena, en el terreny rústic i casolà, de la RADÜLA 'rascador de netejar la rella' (raspant-ne la terra que s'hi enganxa: Columella), o de la usada pel cuiner per esmicolar menudament el pa, el formatge, la cansalada; d'on normalment el cat. *ratllar*,

que ja tenim documentat en textos del S. xv (*Ordinacions de l'Hospital* a 1429, *Libre de Coc* de Mestre Robert, i d'altres dels aplegats per *AlcM*, s. v. *rallar*); probablement també en el Torcimany d'Aversó (car ajunta, distingint-los no gaire clarament: «*raya* per *rajar* i *raya* per *ralbar*», 550 7, 8); en tot cas en OPou: «*rallar* lo formatge. disterere minutatim caseos, rade-re», després de «VAXELLA DE CUYNA: plat ab viandes ---; *rall* o *rasora*: tyrocnestis, radula» (*TbPu*, 228).

Encara que la grafia d'aquests textos no ho marqui netament, hem d'entendre que *ll* en ells era = *dl*, *ll*, d'on ha sortit normalment *-ll-* en català central i a tot el Princ., sense excloure que en alguns llocs hagi estat generalitzada la *l* provinent de les altres fonts etimològiques. Perquè de tota manera ja s'aniria produint la confluència amb les accs. geomètriques i lineals; el ratllador d'aliments o rascador de terra també marcaven solcs lineals, rascades, esgarrinxades: «un jove qui era molt bell --- ab una lanceta de sagnar *rallà* s tota la cara --- se entretallà --- volent semblar leç --- a les fembres, e bell a N. S. Déu, e no ésser escàndel a moltes e a moltes» (*Eximplys* Ag II, 190); *ratllat* en el sentit de 'marcat amb línies o llistes' el trobem ja en un doc. de 1376. «cortines *rallades* de seda» llegí MiretS en un inventari de les *Cases de Templers i Hospitalers* (p. 560).

Per altra part la contribució fonètica i etimològica de RADIARE també es deixa sentir en la *-y-* que apareix en les mateixes acepcions en altres documentacions del mot, en part ben primerenques: «fins a la *raya* que de tinta és feta al sòl de la present pàgina» en un doc. de 1455 escrit a Cardona (*BCEC* 1905, 337); «argent viu --- jaquex-lo anar entre los dits, e romandrà y la *raya* del plom» 1465, *Conexensa de les spicies* (*AlcM*); «*raia* per a senyalar. línea, lineamentum, gramme», «*raiar*, fer *raia*: linio, delinio», Busa-N. 1507.

Aquí la fonètica denuncia clarament la filiació de RADIARE i RADIUS, car el grup *D'L* o *LL* de RADULA o RALLUM (variant ja llatina) en cap cas no podien donar *l* en cat., fr. ni cap forma de llengua romànica. Però el conjunt anterior ens mostra com aquí degué anar-se conjuminant i acumulant un grup de quasi-sinònims en què, incloent-hi prolongaments afrancesats, o llatinitzants semicultes, de RADIARE, i descendents hereditaris de RADULA o RALLUM, se sumaren els mots deixant oberta, en les variants parlades de la llengua popular, la possibilitat de pronunciar-los adés amb *d'l*, adés amb *l*, adés amb *l*.

El triomf de la variant *ratlla* no s'ha consumat, ni en cat. central fins tardanament: encara Belv. i el Lab. de 1840, si bé ja admeten *ratlla*, *ratllar*, posen *ralla*, *rallar*, com a formes bàsiques (només l'ed. de 1888 ho inverteix, declarant preferir *ratlla(r)* perquè així es pronuncia); bon observador dels fets reals, MilàF ja ho grafava així en un romanç al·lusiú a fets de 1822: «meu amor, si vols vení - cap a la *ratlla* de Fransa ---» (*Romillo*, 102.20). Però altra restava la preferència fora del català central; i en molts ambients, fins dins